

**Diskriminácia zdravotne (duševne) znevýhodnených obvinených pri ukladaní
trestu povinnej práce^[1]**

***Discrimination of Persons with (Mental) Disability at Imposition of Community
Service Work***

JUDr. Ľuboš Dobrovič, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Anotácia

Autor v predkladanej vedeckej štúdii poukazuje na právnu úpravu (*de lege lata*) trestu povinnej práce ako alternatívy k trestu odňatia slobody, ktorá v značnej miere diskriminuje zdravotne (duševne) znevýhodnených páchatel'ov (obvinených) pri jeho ukladaní a zároveň vymedzuje *de lege ferenda* možnosti riešenia vymedzených aplikačných problémov s prihliadnutím na aktuálnu rozhodovaciu činnosť vnútroštátnych súdov.

Annotation

Author of the presented scientific paper points to the legislation (*de lege lata*) of the community service work as an alternative to imprisonment, which to a large extent discriminates against (mentally) disadvantaged perpetrators (accused) in its imposition and at the same time defines *de lege ferenda* possibilities on application problems, taking into account the current decision-making activity of national courts.

Kľúčové slová

trest povinnej práce, trest odňatia slobody, duševné zdravie, pracovné právo, trestné právo

Key words

community service work, imprisonment, mental health, labor law, criminal law

Úvod

Alternatívne tresty, s ktorými nie sú spojené následky prejavujúce sa obmedzením osobnej slobody jednotlivca,^[2] sa od novelizácie trestnoprávných kódexov stali bežnou súčasťou právneho života a aplikačnej praxe súdov. Jedným z alternatívnych trestov vymedzených v ust. § 32 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon (ďalej aj „Trestný zákon“ alebo „TZ“) je trest povinnej práce, ktorého podstatou je povinnosť páchatel'a po určitú dobu vykonávať spoločensky prospešnú prácu bez nároku na odmenu, a to obmedzením voľného času, ktorým páchatel' disponuje.^[3] Benefity, ktoré alternatívne tresty prinášajú pre páchatel'a a spoločnosť sú nespochybniteľné. Uložením alternatívneho trestu je možné predísť negatívnym vplyvom, akými sú vytrhnutie osoby páchatel'a zo sociálneho, pracovného a rodinného prostredia spojeného s prerušením sociálnych väzieb, stratou zamestnania a bývania (a získaním negatívnym sociálnych väzieb priamo vo výkone trestu odňatia slobody). Z pohľadu páchatel'a

(odsúdeného) je výkon trestu odňatia slobody stigmatizujúcim prvkom, pričom rovnako tak komplikuje návrat k regulárnemu životu v spoločnosti. Odôvodnenosť samotnej aplikácie trestu povinnej práce stojí na predpoklade, že u podstatnej časti páchatel'ov nie je potrebná ich absolútna izolácia od zvyšku spoločnosti. Naopak, využitie trestu povinnej práce zapája páchatel'ov do „pracovného“ procesu vo forme výkonu povinnej práce, zároveň nedochádza k vyššie uvedeným negatívnym vplyvom, pričom forma výkonu predmetného trestu eliminuje negatívne ekonomické dopady na verejné financie.

Všeobecným naratívom právnej úpravy výkonu práce ako takej, je zákaz jej povinného výkonu. Pod nútenou alebo povinnou prácou je potrebné v zmysle čl. 2 ods. 1 Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce č. 29/1930 o nútennej alebo povinnej práci (ďalej len „Dohovor o povinnej práci“) rozumieť „...každú prácu alebo službu, ktorá sa od ktorejkoľvek osoby vymáha pod hrozbou akéhokoľvek trestu, a na ktorú sa nazývaná osoba neponúkla dobrovoľne.“^[4] Obdobnú právnu úpravu obsahuje aj Ústava SR v čl. 18: „Nikoho nemožno poslať na nútené práce alebo nútené služby.“^[5] Zákaz výkonu povinnej práce však nie je absolútny. Dohovor o povinnej práci a Ústava SR priamo vo svojich ustanoveniach negatívne vymedzujú, čo pod pojem povinnej práce nespadá. Čl. 2 ods. 2, písm. c) Dohovoru o povinnej práci ustanovuje: „nútená alebo povinná práca“ nebude zahŕňať; žiadnu prácu ani službu, ktorá sa od ktorejkoľvek osoby vymáha v dôsledku odsúdenia súdnym rozhodnutím, pokiaľ sa táto práca alebo služba vykonáva pod dohľadom a kontrolou verejného úradu a pokiaľ sa nazývaná osoba neprenajíma ani nedáva k dispozícii súkromným jednotlivcom, súkromným spoločnostiam ani súkromným právnickým osobám.“ Obdobné negatívne vymedzenie nachádzame aj v čl. 18 ods. 2, písm. a) Ústavy SR: Ustanovenie Čl. 18 ods. 1 Ústavy SR sa nevzťahuje na: „a) práce ukladané podľa zákona osobám vo výkone trestu odňatia slobody alebo osobám vykonávajúcim iný trest, ktorý nahradzuje trest odňatia slobody.“ Blanketová právna norma zakotvená v čl. 18 ods. 2, písm. a) Ústavy SR nachádza svoje hmotnoprávne vyjadrenie v ust. §§ 54 a 55 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona, pričom jeho výkon upravuje osobitný právny predpis – zákon č. 528/2005 Z.z. o výkone trestu povinnej práce.

Ust. § 54 TZ pozitívnym spôsobom vymedzuje osobný rozsah (okruh obvinených páchatel'ov), ktorým môže súd uložiť trest povinnej práce. Okrem pozitívneho vymedzenia však právna úprava Trestného zákona obsahuje aj (v ust. § 55 ods. 2 TZ) negatívne vymedzenie osôb, ktorým súd tento trest uložiť nemôže: „Trest povinnej práce súd neuloží, ak je páchatel' dlhodobo práceneschopný alebo invalidný.“ Trestný zákon, (či iný prameň trestného práva) však žiadnym spôsobom nekonkretizuje, koho možno chápať ako invalidnú osobu (páchatel'a), a tak pri absencii legálnej definície invalidity v prameňoch trestného práva je nevyhnutné nazrieť do iných osobitných (pracovno) právnych predpisov. Použitím gramatického výkladu v prípade ust. § 55 ods. 2 TZ sa dostávame k záveru, podľa ktorého trest povinnej práce nemožno uložiť osobe trpiacej invaliditou, resp. invalidnému páchatel'ovi. Legálnu definíciu pojmu invalidity ponúka ust. § 71 ods. 1 zákona č. 431/2003 Z.z. o sociálnom poistení (ďalej aj „ZSP“): „Poistenec je invalidný, ak pre dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav má pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 40 % v porovnaní so zdravou fyzickou osobou.“ Nasledujúci odsek ust. § 71 ZSP vymedzuje dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav ako: „zdravotný stav, ktorý spôsobuje pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť, a ktorý má podľa poznatkov lekárskej vedy trvať dlhšie ako jeden rok.“ Na základe gramatického výkladu tak súd pri posudzovaní (ne)možnosti uloženia alternatívneho trestu povinnej práce musí vychádzať z legálnej definície predpisu z oblasti práva sociálneho zabezpečenia.

Aké sú dôvody pre negatívne vymedzenie určitého okruhu osôb z možnosti aplikability trestu povinnej práce prostredníctvom pojmu invalidita? Nedochádza zmenou paradigmy pracovného trhu v súvislosti s nástupom moderných technológií k obsolétosti súčasnej právnej úpravy? Je skutočnosť, že páchateľ je invalidným automaticky dôvodom, pre ktorý by nebol schopný vykonať súdom uloženú povinnú prácu? Je vhodné osobný rozsah aplikácie trestu povinnej práce obmedziť za pomoci pojmu invalidita? Je možné súčasnú právnu úpravu považovať za diskriminačnú voči osobám so zdravotným (duševným) postihnutím?

1. Diskriminácia osôb so zdravotným (duševným) postihnutým pri ukladaní trestu povinnej práce

Invalidita v žiadnom prípade nie je takým osobným stavom jednotlivca, ktorý by vylučoval, respektíve zakazoval výkon závislej práce. Tendenciou pracovno-právnej úpravy je naopak, čo najširšie zapojenie invalidných osôb do procesov prebiehajúcich na trhu práce. Práve vyššia miera ich pracovnoprávnej ochrany by mala byť inšpiráciou pre trestnú právnu úpravu, najmä zamedzením diskriminácie zdravotne (duševne) znevýhodnených osôb. Invalidná osoba je v zmysle noriem pracovného práva schopná zapojiť sa do pracovného procesu a teda vykonávať vhodnú závislú prácu. Podľa nášho názoru by rovnako tak mal mať invalidný páchateľ možnosť výkonu „výhodnejšieho“ alternatívneho trestu. Aj napriek vyššie uvedenému v žiadnom prípade nerozporujeme účel negatívneho vymedzenia určitého okruhu páchateľov (odsúdených), ktorí by reálne nemohli pre svoje zdravotné (duševné) postihnutie vykonať navrhovaný trest povinnej práce. Tento účel je logický a sčasti legitímny. Cieľom tejto štúdie je 1. vyhodnotiť vhodnosť legálneho pojmu invalidita, 2. poukázať na aplikačné problémy (absurdity) a potencionálnu diskrimináciu invalidných páchateľov a 3. navrhnúť *de lege ferenda* možnosti právnej úpravy.

Obhajoba doterajšieho negatívneho vymedzenia a zákazu uloženia trestu invalidnému páchateľovi spočíva v potencionálnej nemožnosti jeho výkonu: „*Osobitne dôležité v súvislosti s trestnom povinnej práce je posúdenie zdravotného stavu páchateľa, pretože ustanovenie § 55 ods. 2 TZ neumožňuje súdu jeho uloženie v prípade, ak je páchateľ dlhodobo práceneschopný alebo invalidný. Tieto okolnosti by v podstate od začiatku zmarili vykonateľnosť trestu. Páchateľ musí totiž vykonať práce, ktoré sú obsahom tohto trestu osobne. Ak by bolo už v čase ukladania trestu zrejmé, že jeho zdravotný stav mu to neumožňuje, nemalo by uloženie trestu povinnej práce žiadny zmysel.*“¹⁶¹ Obdobný postoj k možnosti uloženia trestu povinnej práce invalidnému páchateľovi stavia aj aktuálna rozhodovacia prax vnútroštátnych súdov, ktorý považujeme za príliš formalistický a diskriminačný (odôvodnenie Rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 7. júna 2018, sp. zn. 5To/5/2018): „*Ustanovenie § 55 ods. 2 Tr. zák. neviaže uloženie trestu povinnej práce na zdravotnú spôsobilosť páchateľa k jeho výkonu, ale len na okolnosť jeho dlhodobej práceneschopnosti alebo invalidity. Z tohto dôvodu, súd nie je oprávnený preskúmavať, či napriek preukázanej, a to hoci aj čiastočnej invalidite páchateľa, by tento bol alebo nebol schopný prípadne uložený trest povinnej práce vykonať.*“

Súčasný právny stav a pojmové vymedzenie osoby invalidnej, zdravotne postihnutej či osoby s dlhodobo nepriaznivým zdravotným stavom sú (aj mimo trestnoprávnu úpravu) značne nezrozumiteľné a chaotické. V zmysle § 40 ods. 8 ZP sa za zamestnanca so zdravotným postihnutím považuje ten zamestnanec, ktorý je uznaný za invalidného podľa osobitného predpisu, ktorý svojmu zamestnávateľovi predloží rozhodnutie o invalidnom dôchodku. Obdobne osobu (občana) so

zdravotným postihnutím upravuje § 9 ods. 1 a ods. 2 zákona č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti: „Občan so zdravotným postihnutím na účely tohto zákona je občan uznaný za invalidného podľa osobitného predpisu, pričom občan so zdravotným postihnutím preukazuje invaliditu a percentuálnu mieru poklesu jeho schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť z dôvodu telesnej poruchy, duševnej poruchy alebo poruchy správania rozhodnutím alebo oznámením Sociálnej poisťovne.“ Na účely zdravotného poistenia sa za osobu so zdravotným postihnutím považuje fyzická osoba, ktorá bola uznaná za invalidnú a osoba s ťažkým zdravotným postihnutím, ktorého miera funkčnej poruchy je najmenej 50 %. Z vyššie uvedeného vyplýva, že všetky osobitné právne predpisy odkazujú na zákon o sociálnom poistení^[2], ktorý považuje osobu za invalidnú ak je zistený pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 40 % (v porovnaní so zdravou fyzickou osobou) a jej zdravotný stav je dlhodobo nepriaznivý. Pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť sa posudzuje porovnaním telesnej schopnosti, duševnej schopnosti a zmyslovej schopnosti poistenca s dlhodobo nepriaznivým zdravotným stavom a telesnej schopnosti, duševnej schopnosti a zmyslovej schopnosti zdravej fyzickej osoby na základe lekárskeho správ a údajov zo zdravotnej dokumentácie zdravotníckeho zariadenia a zhodnotenia liečby s určením diagnostického záveru, stabilizácie ochorenia, jeho ďalšieho vývoja, ďalšej liečby a komplexných funkčných vyšetrení a ich záverov, pričom sa prihliada na zostávajúcu schopnosť vykonávať zárobkovú činnosť, zostávajúcu schopnosť prípravy na povolanie, možnosti poskytnutia pracovnej rehabilitácie alebo rekvalifikácie. Miera poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť je uvedená v prílohe č. 4 zákona o sociálnom poistení, pričom jej kapitola V obsahuje značný výpočet duševných chorôb a porúch správania, medzi ktoré patria napríklad poruchy intelektu, emotivity, afektivity, Alzheimerova demencia, schizofrénia, neurotické, stresové a somatomorfné poruchy, poruchy osobnosti a poruchy správania, mentálna retardácia, duševné poruchy a poruchy správania spôsobené užívaním psychoaktívnych látok (alkoholizmus, toxikománia) alebo syndrómy porúch správania spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktormi (mentálna anorexia, sexuálne poruchy, ktoré nie sú spôsobené organickou poruchou alebo chorobou). V zmysle ust. § 71 ods. 6 zákona o sociálnom poistení sa miera poklesu určuje podľa druhu zdravotného postihnutia, ktoré je rozhodujúcou príčinou dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu, a so zreteľom na závažnosť ostatných zdravotných postihnutí. Pri určení zvýšenia hodnoty sa vychádza z predchádzajúceho výkonu zárobkovej činnosti, dosiahnutého vzdelania, skúsenosti a schopnosti rekvalifikácie.

Nesprávnosť využitia legálneho pojmu invalidita (pre účely negatívneho vymedzenia osobného rozsahu) pri aplikácii trestu povinnej práce tkvie najmä v skutočnosti, že použitie pojmu invalidita v hypotéze právnej normy nesmeruje k neurčitému počtu subjektov, teda neupravuje neurčitý počet právnych vzťahov v obsahu ktorých je možná jeho aplikabilita. Lekárska posudková činnosť, na základe ktorej sa posudzuje invalidita, sa vykonáva 1. len na účely sociálneho poistenia podľa zákona o sociálnom poistení, a posudzovanie dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu sa vykonáva 2. len v rámci konania o dôchodkovú dávku na základe žiadosti poistenca, pre ktorého uplatnenie nároku na dávku je výlučným právom. Ak má byť účelom právnej úpravy ust. § 55 ods. 2 TZ zamedziť jeho potencionálnej nevykonateľnosti osobami (páchateľmi) dlhodobo práce neschopnými alebo invalidnými, tak vymedzenie negatívneho osobného rozsahu invaliditou nemožno považovať za vhodné a zároveň je takéto vymedzenie diskriminačné.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím publikovaný pod č. 317/2010 Z.z. ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky (ďalej aj „Dohovor o právach osôb so

zdravotným postihnutím“) v Čl. 2 stanovuje: „*diskriminácia na základe zdravotného postihnutia je každé robenie rozdielov, vylúčenie alebo obmedzenie na základe zdravotného postihnutia, ktorých cieľom alebo účinkom je narušiť alebo znemožniť uznávanie, využívanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej, občianskej alebo inej oblasti na rovnakom základe s ostatnými; zahŕňa všetky formy diskriminácie vrátane odmietnutia primeraných úprav.*“ Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím v Čl. 27 špecifikuje práva osôb so zdravotným postihnutím pri výkone práce a zamestnávaní, ktoré analogicky môžeme vzťahovať aj na prístup k výkonu pre páchatela výhodnejšieho trestu povinnej práce. V zmysle základného ustanovenia § 2 ods. 1 zákona č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (ďalej aj „antidiskriminačný zákon“) dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania spočíva v zákaze diskriminácie z dôvodu pohlavia, náboženského vyznania alebo viery, rasy, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, **zdravotného postihnutia**, veku, sexuálnej orientácie, manželského stavu a rodinného stavu, farby pleti, jazyka, politického alebo iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia alebo z dôvodu oznámenia kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti. Podľa ust. § 2a ods. 11, písm. d) antidiskriminačného zákona za diskrimináciu z dôvodu zdravotného postihnutia sa považuje aj diskriminácia z dôvodu predchádzajúceho zdravotného postihnutia alebo diskriminácia osoby, u ktorej by na základe vonkajších príznakov bolo možné predpokladať, že je osoba so zdravotným postihnutím.

Na podklade vyššie uvedených podmienok možno dôjsť pri rozhodovaní o uložení trestu povinnej práce k rôznym absurdným situáciám nesúcim *prima facie* prvky diskriminácie. Prvým negatívom využitia „invalidity“ je jeho prísne naviazanie na poisťný systém sociálneho zabezpečenia. Osoba fakticky trpiaca chorobou (poruchou) uvedenou v Prílohe č. 4 zákona o sociálnom poistení, ktorá nenaplnila podmienky vzniku nároku na invalidný dôchodok (získanie potrebného počtu rokov dôchodkového poistenia) logicky nebude iniciovať tzv. dávkové konanie. Pri absencii dávkového konania bude absentovať lekárske posudok o invalidite a určenej miere poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť (vydaný posudkovým lekárom v konaní o nároku na invalidný dôchodok) a následné rozhodnutie Sociálnej poisťovne vo veci invalidného dôchodku. Súd pri rozhodovaní o uložení trestu tak môže trest povinnej práce uložiť osobe, ktorá je *de facto* invalidná, keďže absentuje *de iure* rozhodnutie o jej osobnom stave – invalidite. Druhým negatívom využitia pojmu „invalidita“ tkvie v nepresnosti samotnej aplikácie. Ako už bolo vyššie uvedené, pracovnoprávne predpisy v žiadnom prípade nevylučujú výkon závislej práce invalidnou osobou, pričom z tohto dôvodu považujeme použitie predmetného pojmu za nevhodné. O potrebe posúdiť aktuálny stav *de lege lata* svedčí aj najnovšia judikatúra Najvyššieho súdu SR.

2. Rozhodovacia prax vnútroštátnych súdov, komparácia právnej úpravy ČR a návrhy *de lege ferenda*

V odôvodnení Rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 7. júna 2018, sp. zn. 5To/5/2018, ktorého kľúčovú právnu vetu sme uviedli vyššie bola okrem otázky viny, resp. neviny obžalovaného z trestného činu podplácania podľa ust. § 333 ods. 1 TZ (skutkový stav pacient – obžalovaný odovzdal primárovi fľašu domácej slivovice v objeme 0,7 litra) riešená aj otázka možnosti uloženia trestu povinnej práce obžalovanému, ktorý bol invalidný s uznaným poklesom vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70%. V prvotnom konaní prebiehajúcim na Špecializovanom trestnom súde (ďalej aj „ŠTS“) obžalovaného ŠTS odsúdil a uložil mu trest povinnej práce vo výmere 150 hodín. Podľa názoru ŠTS:

*„trest povinnej práce je v porovnaní s peňažným trestom viac adresný, nakoľko uloženie peňažného trestu nezahŕňa prvok verejného výkonu a po zaplatení dochádza k jeho zahladeniu ex lege (...) pričom okolnosť invalidného dôchodku obžalovaného nie je nová, keďže v evidencii Sociálnej poisťovne je obžalovaný viac ako 11 rokov (...) nejde teda o prípad akútneho zhoršenia zdravotného stavu, ale naopak o stav tzv. remisie, kedy obžalovaný dlhodobo navštevuje lekára len kvôli preventívnym prehliadkam. Z kontextu § 55 ods. 2 Tr. zák. vyplýva, že trest povinnej práce nemožno uložiť len osobe, ktorá je úplne neschopná pracovať – či už kvôli úplnej práceneschopnosti alebo úplnej invalidite. Obžalovaný je naproti tomu naďalej schopný zárobkovej činnosti, čo plyní z jeho opakovaného vyjadrenia, ako aj zo živnostenského registra. Bez ohľadu na uvedené, v prípade obžalovaného existujú opodstatnené pochybnosti o možnosti zaplatiť peňažný trest.“ Voči rozhodnutiu Špecializovaného trestného súdu podal prokurátor Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky (ďalej aj „prokurátor“) odvolanie proti výroku o treste, pričom podľa názoru prokurátora uloženie trestu povinnej práce bránila skutočnosť, že v prípade obžalovaného ide o staršieho, trvalo invalidného onkologického pacienta. O odvolaní prokurátora Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej aj „Najvyšší súd“) rozhodol (podľa nášho názoru) prísne formalisticky a zároveň diskriminačne. Zo zisteného skutkového stavu bolo zrejmé, že obžalovaný je osobou invalidnou v zmysle relevantných ustanovení zákona o sociálnom poistení, no na druhej strane obžalovaný napriek svojej invalidite vykonával prácu v pravidelných trojtýždňových „turnusoch“, a tak bol objektívne spôsobilý vykonať trest povinnej práce (aj napriek svojej invalidite). Najvyššiemu súdu nie je možné upierať správnosť logiky odôvodnenia jeho (formalistického a diskriminačného) právneho názoru (vzhľadom na stav *de lege lata*); „...pri jeho ukladaní (tak, ako pri ukladaní akéhokoľvek iného druhu trestu) je potrebné rešpektovať zákonné predpoklady stanovené v § 54 a nasl. Tr. zák. a samozrejme, prihliadať je treba aj na ostatné zásady trestania podľa § 34 a nasl. Tr. zák.“, ústiaceho do záveru, že: „Ustanovenie § 55 ods. 2 Tr. zák. neviaže uloženie trestu povinnej práce na zdravotnú spôsobilosť páchateľa k jeho výkonu, ale len na okolnosť jeho dlhodobej práceneschopnosti alebo invalidity (...) súd nie je oprávnený preskúmať, či napriek preukázanej, a to hoci aj čiastočnej invalidite páchateľa, by tento bol alebo nebol schopný prípadne uložený trest povinnej práce vykonať.“^[8]*

Podľa nášho názoru (aj vzhľadom na tézy uvedené v prvej kapitole) je však predmetné (aj keď formálne správne) odôvodnenie v rozpore s účelom alternatívneho trestu povinnej práce, najmä z dôvodu nevhodného použitia legálneho pojmu invalidity ako determinanta jeho uloženia. Postup Najvyššieho súdu SR pri aplikácii právnej normy ust. § 55 ods. 2 TZ je podľa nášho názoru diskriminačný a v príkrom rozpore s ustálenou judikatúrou Ústavného súdu Slovenskej republiky. Práve Ústavný súd SR vo svojej rozhodovacej činnosti presadzuje aplikáciu teleologického výkladu najmä vo vzťahu k prísne formalistickému uplatňovaniu gramatického výkladu. Podľa nálezu Ústavného súdu SR, sp. zn. IV. ÚS 71/2013-36 z 23. mája 2013: „K výkladu právnych predpisov a ich inštitútov nemožno pristupovať len z hľadiska textu zákona, a to ani v prípade, keď sa text môže javiť ako jednoznačný a určitý, ale predovšetkým podľa zmyslu a účelu zákona.“^[9] Obdobné stanovisko zaujal Ústavný súd SR v uznesení sp. zn. II. ÚS 142/2015 z 10. marca 2015: „Interpretácia zákona nemôže popierať účel a zmysel právnej úpravy a vo svojich dôsledkoch reštriktívne zasahovať do základných práv a slobôd, ktorých rešpektovanie je súčasťou základných princípov právneho štátu.“^[10] Záverom poukazujeme na nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 155/2017 z 31. augusta 2017: „Súdom nemožno tolerovať pri interpretácii zákonných ustanovení prílišný formalistický postup, ktorý vedie k zjavnej nespravodlivosti.

Všeobecný súd nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale môže a musí sa od neho odchýliť, ak to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z ústavnoprávných princípov. Pri výklade a aplikácii právnych predpisov teda nemožno opomínať ich účel a zmysel, ktorý nie je vyjadrený len v slovách a vetách toho-ktorého zákonného predpisu, ale i v základných princípoch právneho štátu.“^[11]

Inšpiráciou, či odrazovým mostíkom k vhodnejšej právnej úprave *de lege ferenda* môže byť legálne zakotvenie obsiahnuté v ust. § 64 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník pod názvom Stanovisko pachateľa a jeho zdravotní spôsobilosť: „*Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlídně soud ke stanovisku pachatele, k jeho zdravotnímu stavu a k možnosti uložení tohoto trestu. Trest obecně prospěšných prací neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.*“ Česká právna úprava umožňuje súdu pri posudzovaní možnosti uloženia trestu povinnej práce „prihliadnuť“ na zdravotný stav páchatel'a, pričom limitom jeho neuloženia je objektívna zdravotná nespôsobilosť k sústavnému výkonu práce. Pri posúdení, či je páchatel' zdravotne nespôsobilý k sústavnému výkonu práce, musí súd postupovať na základe zistení obsiahnutých v lekárskej správe, odbornom vyjadrení, pričom v zložitejších prípadoch nie je možné vylúčiť ani potrebu znaleckého posudku.

Komparatívne sa tak česká právna úprava dokáže vyhnúť nedostatkom vznikajúcim v slovenskej aplikačnej praxi. Podľa nášho názoru by sa umožnením súdu prihliadnuť na zdravotný stav páchatel'a vytvoril adekvátny priestor na voľnú úvahu súdu. Predmetné posudzovanie by však v žiadnom prípade nevybočovalo z medzí dovolenej voľnej úvahy súdu (nešlo by o prípad svojvoľnej úvahy), keďže by bola limitovaná nespôsobilosťou páchatel'a k sústavnému výkonu práce a vhodnejšie by napĺňala samotný účel trestu povinnej práce. Neuloženie trestu povinnej práce (až) v prípade absolútnej nespôsobilosti k sústavnému výkonu práce páchatel'a by nielen umožnilo uloženie trestu povinnej práce invalidnému páchatel'ovi schopného vykonať povinnú prácu, ale rovnako by oslobodilo slovenskú právnu úpravu od jej značne diskriminačného podtónu. Navrhovaná právna úprava *de lege ferenda*, ktorou by bolo súdu umožnené posúdiť zdravotný stav páchatel'a v súvislosti s objektívnou (ne)možnosťou výkonu povinnej práce by sa však musela opierať o objektívne a preskúmateľné kritériá vychádzajúce z okolností prípadu – a contrario by rozhodnutie súdu trpelo vadou, keďže by išlo o nepreskúmateľnú ľubovôľu súdu. Aj napriek vyššie uvedeným (čiastkovým) návrhom *de lege ferenda* si uvedomujeme, že zmena právnej úpravy ukladania trestu povinnej práce invalidným páchatel'om si vyžaduje efektívnejšiu kooperáciu medzi súdom ukladajúcim sankciu v podobe alternatívneho trestu, probačným a mediačným úradníkom a poskytovateľom práce, pričom neoddeliteľnou súčasťou predmetnej zmeny je evidencia (a samotná existencia) vhodných prác pre predmetný okruh invalidných páchatel'ov (odsúdených) bez prílišného administratívneho zaťaženia kooperujúcich subjektov.

Záver

Právna úprava trestu povinnej práce (*de lege lata*) v prípade zdravotne (duševne) postihnutých jednotlivcov vytvára situáciu, kedy sa predmetný okruh páchatel'ov dostáva do značne nevýhodnej (diskriminačnej) situácie a prepadne cez sito možnosti uloženia trestu patriaceho do kategórie restoratívnej justície. Predmetný stav nie je len nevyhovujúci ale doslova nevhodný. V štúdii skúmaná nevhodnosť právnej úpravy negatívneho vymedzenia okruhu osôb (prostredníctvom pojmu invalidita), na ktoré nie je možné aplikovať ustanovenia týkajúce sa trestu povinnej práce a nesprávnosť rozhodovania vnútroštátnych súdov je v príkrom rozpore s trendmi v oblasti zamestnávania zdravotne

postihnutých osôb. Medzi už zavedené pozitívne trendy patria tzv. dočasné vyrovnávacie opatrenia podľa ust. § 8a antidiskriminačného zákona: „*Diskriminácia nie je prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi verejnej správy alebo inými právnickými osobami smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodov rasového alebo etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, rodu alebo pohlavia, veku alebo zdravotného postihnutia, ktorých cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi.*“ Takýmto dočasným vyrovnávacím opatrením je tzv. nepravý kvóta systém podľa ust. § 63 zákona č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti (ďalej aj „zákon o službách zamestnanosti“) zákonodarca motivuje zamestnávateľov (pod hrozbou zaplataenia povinného odvodu) k zamestnávaniu osôb so zdravotným postihnutím, ak príslušný úrad práce v evidencii uchádzačov o zamestnanie vedie občanov so zdravotným postihnutím, v počte, ktorý predstavuje 3,2 % z celkového počtu jeho zamestnancov. Ďalším pozitívnym trendom pri inklúzii osôb so zdravotným postihnutím je úprava v zmysle zákona č. 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch (ďalej aj „zákon o sociálnej ekonomike“) prostredníctvom tzv. integračného podniku, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je podpora zamestnanosti prostredníctvom zamestnávania znevýhodnených osôb alebo zraniteľných osôb.

Konečným návrhom *de lege ferenda* je inšpirácia českou právnou úpravou a zároveň vytvorenie právnej úpravy slúžiacej ako podklad pre vznik informačného systému združujúceho všetky zainteresované strany – súd, probačného a mediačného úradníka a poskytovateľa práce, ktorý spadá pod ust. § 63 zákona o službách zamestnanosti alebo je tzv. integračným podnikom v zmysle zákona o sociálnej ekonomike (nevynímajúc ostatné subjekty). Výsledkom by mala byť užívateľsky jednoduchá aplikácia, prostredníctvom ktorej by boli zverejňované vhodné „pracovné“ pozície pre potencionálne odsúdiťelných páchatel'ov na výkon trestu povinnej práce (aj pre duševne a zdravotne postihnutých) a na strane druhej by tieto informácie boli aktuálne prístupné súdu a probačným a mediačným úradníkom. Jedným dychom je však potrebné dodať, že dnešný digitálny svet bezpochyby umožňuje nájsť vhodnú „povinnú prácu“ aj takým zdravotne znevýhodneným páchatel'om, pre ktorých by to v minulosti možné nebolo, čoho výsledkom môže byť odbremenenie slovenských väznic, zníženie záťaže na štátny rozpočet a vytváranie pozitívnych hodnôt odsúdenými na trest povinnej práce (namiesto výkonu trestu odňatia slobody).

Použité informačné zdroje

BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J. ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár I. diel.* Praha: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia komentované zákony. 1136 s. ISBN 978-8-074003240.

ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě.* Praha: Leges, 2011. 416 s., ISBN 978-80-8721-268-4

Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 29/1930 o nútenej alebo povinnej práci, publikovaný pod č. 506/1990 Zb. ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím publikovaný pod č. 317/2010 Z.z. ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky.

Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. IV. ÚS 71/2013-36 z 23. mája 2013.

Uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. II. ÚS 142/2015 z 10. marca 2015.

Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 155/2017 z 31. augusta 2017.

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 7. júna 2018, sp. zn. 5To/5/2018.

Poznámky pod čiarou

[1] Táto vedecká štúdia bola vytvorená v rámci riešenia grantovej úlohy APVV-16-0002 Duševné zdravie na pracovisku a posudzovanie zdravotnej spôsobilosti zamestnanca.

[2] Čl. 17 ods. 1 a 2 zákona č. 460/1990 Zb. Ústavy Slovenskej republiky: „*Osobná sloboda sa zaručuje. Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.*“

[3] ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011. s. 325.

[4] čl. 2 ods. 1 Dohovoru MOP č. 29/1930 o nútenej alebo povinnej práci, publikovaný pod č. 506/1990 Zb. ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí.

[5] Predmetný zákaz nútených (povinných) prác je upravený v mnohých ďalších prameňoch práva, napr. čl. 9 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd; čl. 8 Medzinárodného dohovoru o občianskych a politických právach.

[6] BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J. ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár I. diel*. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia komentované zákony. s. 419.

[7] Ust. § 71 ZSP.

[8] Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 7. júna 2018, sp. zn. 5To/5/2018.

[9] Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. IV. ÚS 71/2013-36 z 23. mája 2013.

[10] Uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. II. ÚS 142/2015 z 10. marca 2015.

[11] Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 155/2017 z 31. augusta 2017.